

סוגיות במחקר התלמוד

יום עיון

לציון חמש שנים לפטירתו של

אפרים א' אורבך

כ"א בכסלו תשנ"ז

תדפיס

ירושלים תשס"א

האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים

סכוליון א' וסכוליון ב', השונים זה מזה בתוכן, במבנה ובסגנון.² ואילו רבים מן השיבושים, הצרימות והעיוותים המאחרים בסכוליון הם פרי הכלאה תניינית בין שתי המהדורות, אשר דווקא היא שנשתלשלה אל הדפוסים. מחקרי העלה שאף בכל אחת מן שתי מהדורות המקור הללו דרים בכפיפה אחת יסודות קדמוניים אותנטיים עם ניסוחי סרק נטולי ערך. מטבע הדברים צריך דווקא הסוג הראשון — החומר היחידאי, הקדום והנידוי — לראיה. לקמן יידונו שני קטעי סכוליון קצרים, אחד מכל מהדורה. באלה יש, לטעמי, משום ראיה לערכם ולקדומותם של המקורות שעמדו לפני שני העורכים. ולא על הסכוליון בלבד ללמד יצאנו: באחד נשתמר נוסח מקרא שאבד מאתנו, באחר שרד קטע של מדרש הלכה לא מוכר.

[ב]

התאריך הראשון שהמגילה מונה בחדש כסלו הוא שלושה בו: 'בתלאתא בכסלו עדו סמותא מן דרתא';³ 'דרתא' היא, ככל הנראה, העודה שבמקדש, כפי שנתפרש גם בסכוליון, אלא שלא נתברר מהם 'סמותא' אשר סרו מתוכה, ולפיכך גם אין בידינו רמז לפרשה הדיסטורית הנזכרת כאן. עוד מימיהם של הרצפלי⁴ ופראנקל⁵ קשרו רוב החוקרים את המילה 'סמותא' אל המילה היוונית *σμοτήνη*, הכינוי המקובל לנסי הצבא הרומי — *signa*, אשר נשאו עליהם את איקונות הקיסר.⁷ בתרגום יונתן לחבקוק א:טו (על כן יזכה לחרמו ויקטר למכמרתו) נאמר: 'על כן מדבח לזניה ומסיק בסמיך לסמויתיה'. בתרגום זה משוקעת דרשה פוליטית המלעיגה על רומי ועל פולחן הסיגנה המקובל בצבאותיה. כבר קשרו כמה מלומדים⁸ ובהם אורבך⁹ דרשה זו עם דבריו של בעל פשר חבקוק, הדורש כתובים אלו בכלל ופסוק זה בפרט כנגד

- 2 ראה: 'לנסחור', עמ' 64 ואילך; 'מגילת תענית והסכוליון', עמ' 17 ואילך.
- 3 כך על-פי כ"י אוקספורד. ובכ"י פרמה: 'אתנטלו סמואתא תחת 'עדו סמותא'.
- 4 הרצפלי, עמ' 260 בהערה.
- 5 פראנקל, עמ' 444, הערה 9.
- 6 גרין, עמ' 563-564; קאסל, עמ' 108; המבורגר, עמ' 106; דלמן, עמ' 33; שוואב, עמ' 215-213; ציטלין, עמ' 259-260; כהנא, עמ' 6; ליכטנשטיין, עמ' 299-300; המפל, עמ' 166-168. יצאו מכלל זה דרנברג (היסטוריה, עמ' 60; משא, עמ' 26-27, הערה 1) ומילך (עמ' 141), שנאלצו בהגדה ונטולת יסוד (דרנברג) ובעתת סופר פשוטה באחד מגזריו של נוסח הכלאים (מילך) כדי לבקש למילה אטימולוגיה חדשה, שמשמעה פסל או מזבח לעבודה וזה.
- 7 לפירוט על טיבם, סוגיהם ופולחנם של הנסים הללו ראה: קריילינג (להלן, הערה 23), עמ' 269, 13; פלדמן בפירושו לקדמוניות יו ג א (L. H. Feldman [= Josephus, IX], London: Loeb Classical Library 1965, pp. 42-45, notes f, h); הרספרות שהביא; שורץ (להלן, הערה 19), עמ' 225, הערה 26.
- 8 ראה: י. יערי, 'פשר חבקוק ותקופתו', ציון, לד (תשכ"ט), עמ' 10, והספרות שהביא בהערה 21. ומה שחלק הוא עצמו על השערה זו. אבל ראה בהערה הבאה.
- 9 ראה: אורבך, 'בער', עמ' 75. תודתי נתונה לפרופ' דינאל שורץ על מראיה המקום.

גילוי מחודש של נוסח מקרא ומדרש

מאת

ורד נעם

[א]

בשולי אדרתה של ספרות חז"ל מסתופפים כמה וכמה חיבורים עמומים שזמנם ומצאם אופיי ערפל. שאלת מהימנותם איננה עומדת לעצמה. היא נושאת השלכות לא רק על התנאים המייחדים את החיבור הנידון כי גם על טיבן של חשיבות ספרותיות עתיקות וידועות שנלקטו אל תוכו. קטעי מקרא וספרות תנאית ששובצו במסגרת מאוחרת עשויים להשתקף מתוכה בפנים אחרות. מידת האותנטיות של הוויראציות החדשות האלה נגזרת מן המהימנות המיוחסת לחיבור הריחי חזרת ומעידה על ייחוסה של המסגרת המרגלית טקסטואלית נידרה חזרת ומעידה על ייחוסה של המסגרת המקיפה אותה. להלן יידונו שתי דוגמאות ליחס הדדי מסוג זה בין 'תפוחי זהב' ל'משכיות כסף' — בין נוסחים אבודים של מקרא ומדרש לבין החיבור אפוף התעלומה המשמר אותם.

ה'סכוליון', הפירוש העברי הנספח אל מגילת תענית,¹ מכאיר את טיבם ומנסה של המאורעות הנמנים במגילה. אגב כך הוא סומך אל המועדים סיפורים היסטוריים, דרשות ואגדות, מהם מוזכרים מתוך מקבילות בספרות חז"ל ומדום יחידאיים, נטולי מקבילה.

למן ראשית ימיה של חכמת ישראל ועד ימינו חלוקים החוקרים באשר לטיבו של סכוליון זה. היו שראו בו קובץ ברייתות עתיקות ומדיינות, אוצר רסיסים קדמוניים של ספרות חז"ל שלא נשתמר במקום אחר ומקור רביעך למידע היסטורי. אחרים ביטלו את ערכו וסברו שאינו אלא אוסף מימי הביניים ובו מובאות מספרות חז"ל בתוספת ניסוחים מופקקים שנבדו מן הלב. מתוך מחקרי בפרשה זו נתרבר כי באמת אין ה'סכוליון' המונה לפנינו בדפוסים חיבור אחד כי אם תרכובת של שני חיבורים נבדלים, שתי מהדורות סכוליון:

- 1 המהדורה המקובלת עד כה למגילה ולביאורה היא מהדורת ליכטנשטיין. על סגולותיה ועל ליקייה ראה, 'לנסחור', עמ' 59-60, עמ' 92, הערה 155. ראה עודה המהדורה הנספחת אל 'מגילת תענית והסכוליון' (לרשימת הקיצורים הביבליוגרפיים ראה להלן, עמ' 78). במהדורת ליכטנשטיין (עמ' 308-314) מובאת רשימה ביבליוגרפית מקיפה בנושא מגילת תענית עד ראשית שנות השלושים של המאה העשרים. כשענת העשרים שחלפו מאז נדפסו בכמה אכסניות רשימות ביבליוגרפיות חלקיות. סקירה מעודכנת ראה: 'מגילת תענית והסכוליון', הפרק 'תולדות המחקר של מגילת תענית', עמ' 4 ואילך.

רומי: 'אשר המה זוכחים לאותותם וכלי מלחמותם המה מוראם'.¹⁰ כך נזכרות בפי יוסף בן מתתיהו *ἱεροσολίταις καὶ ταῖς αἰσχροῖς ἀνθρώποις* 'היירוֹסוֹלוֹמִיִּים וְהַפְּרוֹסוֹמִיִּים' (הפרוסומים של הקיסר שהיו צמודות לדגלים).¹¹ בעקבות המקבילה במלחמת היהודים, שם נאמר שהאיקונות כשהן לעצמן נקראו אף הן *σηματα*.¹² הרחיבו רוב החוקרים את משמעות המילה מן ה *σηματα* הרומיים, נשאני דמות הקיסר, אל פסלים וצלמים בכלל, ויהיו את המאורע הנזכר במגילה עם הטיהור החשמונאי של חצר המקדש בכ"ה בכסלו.¹⁴ מהם¹⁵ קשרו ממבני פולחן¹³ וזקמה קודם לחנוכת המקדש בב"ה בכסלו.¹⁴ אחרים¹⁶ קשרו את 'סימאותא' שהוצאו מן העזרה עם 'ס' *σῶμα* *τὸ* *ἀίθρου* — 'אבני השקץ' — שהוציאו החשמונאים מן המקדש והשליכו במקום טמא.¹⁶ אחרים¹⁷ הקשו לקבל את הצמדת ההגדרה *σηματα* — סימנים, ובהשאלה: דגלי צבא — אל פסלים בכלל, ועוד יותר מזה — אל אבנים טמאות.¹⁷ וקשרו את 'סימאותא' שבמגילה אל אותם נסי צבא מעוטרי איקונות הקיסר אשר בהם דיבר יוספוס, הלא הם צלמי הקיסר טיבריוס שביקש פונטיס פלאטוס לחעמיד בירושלים וסילקס מפני מחאתם של היהודים. כבר פראנקל¹⁸ במחצית המאה הקודמת, קשר את המועד בביטולה של גורה זו,¹⁹ אף שעל-פי

10 עוד על 'סימאותא', סימון, בתרגומי המקרא הארמיים למילה: נס' ראה קרויס, עמ' 383; ראה גם תרגום השבעים ליש' ל: יז, וראה עוד מה שהבאנו בשם אוריגנס. להלן.
 11 קדמוניות יח ג א (לעיל, הערה 7), עמ' 42. וראה חלופי-נוסח למילה *σηματα* והערה f של המחזיר, שם.
 12 *The Jewish War*, II, ed. H.St.J., τὰς καίσιρος εἰκόνας αἱ σηματαὶ καλοῦνται (Thackeray [=Josephus, II], London: Loeb Classical Library 1976, p. 388)
 13 דרבנרג (לעיל, הערה 6) ובראן (עמ' 454) שיערו קיומם של מבני פולחן ולא פסלים, אנוסים על-פי הגוהה של דרבנרג במגילה (בימאות' במקום 'סימאותא' — 'סימאותא'; ראה לעיל, הערה 6) והקושר עם 'אבני השקץ' של ספר החשמונאים, ראה להלן.
 14 כך הצפנר, גרין, דרבנרג (היסטוריה), בראן, קאסל (המבורגר).
 15 גרין, דרבנרג (היסטוריה), בראן, קאסל (המבורגר).
 16 חשמונאים א ד:מג. גרין קשר את 'אבני השקץ' הללו גם עם 'האבנים הטובות' של הביאור לכ"ג במרחשון (מגילת הענית והסכוליון, עמ' 242-243), שהיה אותו 'אבנים טמאות', וסבר שהביאור המוגה לפנינו על המועד הוא שייך מוסדר לכאן, ג' בכסלו. ראה מה שכתבנו (מגילת הענית והסכוליון, שם) על הענת ההגוה שלו בביאור הזוהר ודחייתה מכוח גרסות המקורית של סכוליון ב. וראה מה שכתב כנרוד דרבנרג (לעיל, הערה 14).
 17 ליכטנשטיין, עמ' 299-300.
 18 פראנקל, עמ' 444, הערה 9.
 19 המתאר בפי יוסף בן מתתיהו ביקרמוניות היהודים' ובימלחמת היהודים', לעיל, הערות 10-11. מקבילה לכאורה למעשה זה מתוארת אצל פולין, המשלחת לאויס, סניפס 299-305, עמ' 134-137. על-פי גרסת פולין, אין מדובר בנסים כי אם במגנסים. ההיסטוריונים נחלקו בשאלת היחס בין שני המקורות — יוספוס ופולין. סקירה מקיפה ראה: ד' שוורץ, 'יוסף בן מתתיהו ופולין האלכסנדרוני', בתוך: יוסף בן מתתיהו והיסטוריון של ארץ ישראל, ירושלים תשמ"ג, עמ' 117-236.

גילויי מחודש של נוסח מקרא ומדרש
 יוספוס לא הוצגו נסיו של טיבריוס בעזרה — 'דרתא' — כלשון המגילה. כי אם בירושלים סתם.²⁰ בהקשר זה יש להזכיר את הערות המעניינת של אוריגנס בפירושו לביטוי 'שקץ' משומם' (*Βόδελυμα τῆς ἐρημώσεως*) במתי כד: טו. על-פי אוריגנס כינו היהודים בשם זה את ה' *σηματα* 'אשר הוכנסו על-ידי פלאטוס למקדש'.²¹ קשה לדעת מניין שאב אוריגנס ידעה זו, אבל אפשר שהמסורת בדבר הכנסת הנסים אל המקדש מסייעת במשהו להצעה לזוהת את המעשה בנסי טיבריוס עם עדות המגילה.
 בהשערות של פראנקל החזיקו דלמן, צייטלין, כהנא וליכטנשטיין.²² נטה לדעה זו גם קריילינג.²³ במחקרו בפרשה היסטורית זו, ואף אורבן²⁴ ולא מכבר שוורץ²⁵ — קיבלוהו. ייבין²⁶ הפליג את המועד אל ימי מרד בר כוכבא. שני הסכוליה למועד זה נעדרים בעליל מסורת פירוש כלשהי, ואינם אלא חוזרים על לשון המגילה:

פני שבנו שם גויס סמאותא
 כימי מלכות יון עשו סמותא בעזרה
 וכשגברה בית השמונאי הציאות
 וכן הוא אומר
 ואת מסד השבת אשר בנו בבית
 עשאוהו יום טוב
 יום שנטלוהו

בסכוליון א נוספו על הנוכח המועד במגילה גם הייחוס ההיסטורי המתבקש לימי 'מלכות יון' והפרשנות דרתא-עזרה, אבל אין בכך כדי להחשידו באינפורמציה קונקרטיית כלשהי. ואף-על-פי-כן מקרה כאן סכוליון א לידנו מצויא מיוחדת במינה. בעל סכוליון זה ביקש, כדרכו, להביא לאירוע המאוחר שבמגילה מעין 'זכר לדבר' מקראי, כפי שעשה גם במועדים אחרים.²⁷ כאן הוא טופל אל 'סמאותא' שהיו בעזרה פורשה מימי אחז: 'וכן

20 ראה דינו של פלדמן (לעיל, הערה 7), הערה 10. משום כך הגיה פראנקל (עמ' 444, הערה 9) מן 'דרתא' לקרוא 'היימי', ירושלים בכלל) בגוף המגילה.
 21 *Origines*, XII, ed. E. Benz & E. Klosterman [=GCS, 41], Leipzig, 1941, p. 194.
 22 וחרתה נתונה לשיניהם.
 23 למראי מקום לכל דעות החוקרים הנוכרית ראה לעיל, הערה 6.
 24 C.H. Kraeling, 'The Episode of the Roman Standards at Jerusalem', *HTR*, 35 (1942), pp. 263-289.
 25 אורבן, 'יער', עמ' 75.
 26 שוורץ (לעיל, הערה 19, עמ' 228) אפילו מצא בפרשנות הזאת ראייה לטענתו שדיווחה של גרסת יוספוס על גרסת פולין למעשה (ראה לעיל, הערה 19). הגובה לטענתו הכללית ראה: פולין, 'המשלחת לאויס (כשר)', עמ' 150-151.
 27 ייבן, עמ' 150-151.
 28 אל מעשה כיבוש החקרה החשמונאי של כ"ג באייר סמן את לכידת מצודה ציון בידי דוד המלך: אל, גזירת קרן שור', של 'מלכות יון' בכ"ז באייר סמן את העדות המקראית על גזרות הפלישתים (יחוש לא ימצא...), שאף הן נמנו את ישראל מלחרש.

ורובם תלו אותו בשמות הימים של הקמת המשכן במדבר.⁴⁹ שיטת בניינים מיוחדת בנידון זה נקט אורבך⁵⁰ בקבלו את עדות הסכוליון בחלקה בלבד. במועד ראה זכר לתקנת השקלים אך לא זכר לניצחון ביתו, ואת תקנת השקלים גופה הקדים לימיו של ייחון כהן גדול. בין שהוויכוח הכיתוני עומד ביסודו של מועדו ובין אם לאו, עולים הדין של המחלוקת עצמה ממקורות פנים וחוץ כאחד: מספרות חז"ל,⁵¹ מן הספרות הכיתונות⁵² ומן הברית החדשה.⁵³ מעשה הוויכוח עם הכת היריבה וניצחונם של הכתמים, כפי שהוא מתואר בסכוליון, נמסר גם בסוגיית הגמרא במנחות (סח ע"א) בצד לשון המועד גופו. במהלך ההתנצחות, על-פי שני הסכוליון והתלמוד, הפרושים מוכיחים את טענתם שדין התמיד לבוא משל הציבור מתוך הפסוק העוסק בקרבן התמיד (במד' כח:ב): 'תשמרו להקריב לי במועדו - שיהו כולם באים מתרומת הלשכה'. אולם בסכוליון פ' משולב בטענת החכמים מדרש הלכה על הפסוק כולו מתחילתו ולא רק ראייה קצרה מן המילה 'תשמרו' בלבד כבתלמוד ובסכוליון א. מדרש זה, הדורש את מילות הפסוק על-פי סדר, מצוי גם בספרי במדבר (פיסקא קמב. עמ' 188) ובנוסח שונה וקצר יותר - בספרי זוטא (פיסקא שכב, עמ' 322) על כתוב זה בס' במדבר.

סכוליון פ' 54 ספרי במדבר (עמ' 188) ספרי זוטא (עמ' 322)

עו את בני ישראל
משל צבור התמידין באן
אינן באן לא משל יחידים...
ואמרת אליהם

החשמונאים הראשונים. שווארץ שיער שאירע פעם אחת שלא הגיעו השקלים בזמן למקדש והחשמונאים סיכלו את עצת מתנגדיהם להנהיג בהודמנתו זו הלכה צדקית. לוריא סבר שהמועד מציג את הסדרת סדרי המקדש בידי החשמונאים אחרי ניצחונותיהם. כדי להוציא מלבם של הבהנים הבייתוסים שקיבמו. וראה את תגובתו של ליכטנשטיין (עמ' 290-292) להצעתו של שווארץ. גם הלוי (דורות ראשונים, חלק א, כרך ג, עמ' 450) סמך על הסכוליון ופירש בו פרשנות משלו. וראה מה שהשריב על כך אלבק (מחלוקות, עמ' כח-כח) בחריפות אפיינית.
49 ראה ביתר הרחבה 'מגילת תענית והסכוליון', עמ' 183 ואילך.
50 אורבך, ההלכה, עמ' 40-42.
51 ראה דבריו להלן.
52 על עמדתה של כת קומראן בפרשה זו ראה אלגרו, עמ' 71-73. דיון בקטע קומראני אחר ראה אשל, 'מעמדות'; וכן: ליוור ובר.
53 ראה: מתי' ב: כג, ומה שהציע בעניין זה פלוסר. ראה גם את פרשנותו ההיסטורית של בר.
54 משוחרר על-פי קטע הגניזה ונוסח הכלאיים. על השמטה שחלה בנוסח הכלאיים והשלמה כאן על-פי קטע הגניזה ראה להלן.

השובות של ממצא זה אינה מתמצה רק בפגישה ראשונה עם נוסח המקרא שעזר בתחורו רק מכלי שני אלא גם בהכרת טיבו של החיבור המוסר אותו ובהערכת צלילותה של חוגגית העבה - כ"י אוספורד המאוחר - אשר מבטיח לה בשוף אליו חיבור זה.⁴⁴ מסתבר שבסכוליון א' העמום והמונמי, החוקא בתוך יחידת ביאור מפקפקת למדי, נשתמרה מסורת נוסח ופירוש קדמונית של כתוב אחד במלכים. ועוד עולה מכאן שהעד היחיד אשר קם בסכוליון זה, כ"י אוספורד המאוחר, המשובש והמקצועי, עשוי לשמר בטוהרתה פיסת נוסח נדירה.

[ג]

הדוגמה השנייה לקוחה מסכוליון פ'. ורוקא מקטע גניזה קטנטן אשר שרד בידינו כמעט יחיד לביאור זה.⁴⁵ זאת לשון המועד הראשון במגילה: 'מן רש ירחא דניסן עד תמניא ביה איתוקם תמידא דלא למספד'.⁴⁶ הקמת התמיד הנרמזת בגוף המגילה מתפרשת בשתי מהדורות הסכוליון בניצחונם של הפרושים על הצדוקים/בייתוסים במחלוקת על דינו של קרבן התמיד. לשיטת הפרושים, אינו קרב אלא משקלי הציבור. לשיטת מתנגדיהם, הוא בא גם משל היחיד. החוקרים נחלקו אם לקבל את ביאורו של הסכוליון או לדחותו. רוב אווזיו של פירוש הסכוליון הלכו בעקבות גרץ⁴⁷ והיארכו את ניצחון הפרושים ובעקבותיו את תקנת המועד (ומקצתם - אף את תקנת השקלים גופה) לימי שלטונה של שלומציון המלכה, כשניתנה הכבורה לחכמי הפרושים.⁴⁸ דחוי הפרשנות הכיתונת הציעו למועד נימוקים אחרים.

44 על השתמרות נוסחי מקרא מנוסח המסורה כאמת מודה להערכת טיבם של כתביידי של ספרות חז"ל ראה: מ' כנזא, 'עסח המקרא המשתקף בכתב יד רומי 32 לספרי במדבר הברים', מחקר, תלמוד, א, ירושלים תשי"ז, עמ' 10-1.
45 במועד הנדון, א-ח' בניסן, חלה השמטה בכ"י פרמה, והביאור על המועד נערך ממנו. אולם בידינו קטע גניזה (TS-AS 88/227); מספרו במכון לתצלומי כתביידי 34321) למועד ולביאור, והביאור הנמסר בו שונה ורוחק מזה של סכוליון א' שבכ"י אוספורד. נוסח הכלאיים מכיל יחידות משל סכוליון א'. השפעות של המקבילה התלמודית וגם רשות הנאות היורדות ומקורותיה (ראה להלן). חומר מקורי זה דומה דמיון בולט לתוכנו של קטע הגניזה הנזכר. מכלל שהיחסיות הללו בתוך נוסח הכלאיים נובעים מסכוליון פ'. שלא נשתמר בידינו בכ"י פרמה, אבל שרד בחלקו בקטע הגניזה. במועד גניזה אל קטע הגניזה ואל היסודות האמורים בנוסח הכלאיים כאל מייצגיו של סכוליון פ'.
46 כך על-פי גרסת כ"י פרמה, שהמועד גופו אינו נערך ממנו. בעיני האחרים של המגילה גופה, וקטע הגניזה בכללם, יש שנויים קלים. אולם בשני התלמודים המועד מצוטט בחילופי גרסה גדולים יותר. ראה במהדורה הנספחת אל 'מגילת תענית והסכוליון', עמ' 2.
47 גרץ, עמ' 568-569.
48 יצאו מכלל זה שווארץ (הלשכה), עמ' 233 ולוריא (עמ' 87-95), שקיבלו את טענת הסכוליון בדבר הניצחון הפרושי שביתת המועד, אבל הקימו ניצחון זה לתקופת

סכוליון פ	ספרי במדבר (עמ' 188)	ספר זוטא (עמ' 322)	סכוליון פ
את קרבני זה הדם	את קרבני זה הדם	את קרבני זה הדם	את קרבני זה הדם
לחמי אלו הלבים	לחמי אילו אימורים...	לחמי אלו התמידין	לחמי אלו הלבים
לאשי זה הקטרת	ריח ניחוחי	ריח ניחוחי אלו החלבים	לאשי זה הקטרת
ריח זו הלבוה	אלו בויכי לחם הפנים	ריח ניחוחי אלו התסכים...	ריח זו הלבוה
ניחוחי אלו התסכים	תשמרו שלא יביא		ניחוחי אלו התסכים
וכל שהוא כריח ניחוחי	אלא מן השמור		וכל שהוא כריח ניחוחי
תשמרו... במועדו	תשמרו תשקלו		תשמרו... במועדו
שיהו כולם באים	להביא מן השקול		שיהו כולם באים
מתרומת הלשכה	אלא מתרומת הלשכה...		מתרומת הלשכה

עיון בטבלה מגלה כי הלימוד של סכוליון פ מיצו את בני ישראל: 'אין קרבן צבור בא אלא משל כל ישראל, דומה לזה של הספרי זוטא. הלימוד: 'תשמרו... [..] שיהו כולם באים מתרומת הלשכה, דומה לזה שבספרי במדבר. אבל שאר כל הדרשות על מילות הפסוק מוחלפות מאלה שבספרי במדבר ובספרי זוטא כאחד.

בהמשך מובאות בסכוליון פ עד שתי דרשות מן המילה 'תשמרו'. אין הן נוגעות בעניניו של הוויכוח בין חכמים ליריביהם אלא בהלכה אחרת, והובאו כאן אגב דרשת הפסוק בכללו. תכליתן ללמד שכבש התמיד טעון ביקור – כלומר שמירה וביקור ממום בלשכת הטלאים שבמקדש⁵⁵ – ארבעה ימים קודם שחייטתו. לדרשה זו לבדה יש מקבילות גם במכילתא. בספרי במדבר, בסוף רצף הדרשות אשר נידון לעיל ובשלוש סוגיות בבבלי⁵⁶. בטבלה שלהלן (עמ' 75) מוצגת דרשת הסכוליון עם מקבילותיה. ההשוואה מלמדת שהדרשה שבסכוליון פ נשתנתה מזו שבמקבילות. דין ביקור התמיד נלמד בסכוליון בדרשה כפולה: פעם אחת לשיטת רבי עקיבא, שאת החובה לשמור את כבש התמיד בלשכה היא לומדת מעצם המילה 'תשמרו'. הדרשה השנייה, בשם בן בג, דורשת אותה הלכה עצמה בגזרה שווה מקרבן פסח. כשם שבפסח נאמר 'למשמרתו' ומקשו מ'עשו', היינו ארבעה ימים קודם שחייטתו בארבעה ימים קודם שחייטתו. הגזרה השווה מצויה גם בספרי במדבר ובבבלי, ארבעה ימים קודם שחייטתו. הגזרה השווה מצויה גם בספרי במדבר ובבבלי, ומצאנוה נדרשת במכילתא דר"י על פסוקי קרבן פסח במקומם שבס' שמות. אבל הדרשה הראשונה, שאיננה תלויה בגזרה שווה, איננה מוכרת מן המקורות הללו. גם ייחוסו של מדרש בדבר ביקור התמיד לרבי עקיבא נפקד מכולם.

55 ראה: משנה ערכין ב:ה.
56 פסחים צו ע"א, מנחות מט ע"ב, ערכין יג ע"ב.

בבלי פסחים צו ע"א ומקבילות	מכילתא דר' ישמעאל (עמ' 16)	ספרי במדבר (עמ' 188)	סכוליון פ (המשך)
בן בג בג אומר	והיה לכם למשמרת	תשמרו	ר' עקיבא אומר
מנין לתמיד שטעון ביקור	נאמרה שמירה בפסח	נאמרה כאן שמירה	מניין שלא יצא וירעה
די ימים קודם שחייטה	ונאמרה שמירה בתמיד	ונאמרה להלן שמירה	בעדר
שנא' תשמרו	מה שמירה האמורה בפסח...	מה שמירה האמורה להלן...	ת"ל תשמרו להקריב
להקריב לי במועדו	אף שמירה האמורה בתמיד...	אף שמירה האמורה כאן...	לי במועדו
ולהלן הוא אומר			בן בג בג אומר
והיה לכם למשמרת...			מניין שמבקרין אותו
מה להלן... אף כאן...			ארבעה ימים קודם שחייטתו
			נאמר כאן תשמרו
			להקריב לי במועדו...
			ולהלן הוא אומר
			והיה לכם למשמרת...
			מה להלן... אף כאן...

* כאן נקטע קטע הגניזה. עד 'במועדו' השלמתי על-פי המקבילות.
** הקטע 'בן בג בג... במועדו' נשמט מחמת הרומות בנוסח הכלאיים. השמטה זו הטעתה את אפשטיין לחשוב שכל הדרשה נמסרת במגילת תענית בשם ר' עקיבא. ראה לקמן.

הנה דרשה זו ועמה אף הייחוס לרבי עקיבא נגלים בקטע של מכלילתא דרשב"י.⁵⁷ אף בו הדרשה כפולה – בשם בן בג בג⁵⁸ ובשם רבי עקיבא. אף שם האחת מן המילה 'תשמורי' והאחת מן גורה שווה.

ידיה לכס למשמרת (בן עזאי אומי) – בן בג בג אומר] שלא יצא וירעה בעד [ל...]. ר' עקיבא אומי נאמרה כאן שמירה ונאמרה להלן שמירה [ל...]. קטע זה של מכלילתא דרשב"י שחוזר מתוך מדרש הגדול, אבל מקורו במכלילתא דרשב"י אינו מוטל בספק, שכן צוטט בחלקו בפי רבנו הלל בשם 'מכלילתא דסניא'.⁵⁹ במהדורת אפשטיין-מלמד הושמטו דברי בן (עזאי) [בג בג] מפני שאפשטיין סבר (שם, הערה 11) שצירוף שתי הדרשות, זו של רבי עקיבא וזו של בן בג בג, הוא פעולתו של בעל מדרש הגדול, ואי אפשר ששתי הדרשות הדומות נכפלו במקורו. במכלילתא דרשב"י גופה, לראיה היא גם את נוסח 'מגילת תענית' שנמסרה בו, כביכול, כל הדרשה בשם ר' עקיבא בלבד, אלא שנוסח קטע הגניזה שבידנו לסכוליון פ, שלא הזכר לאפשטיין, מוסר את שתי הדרשות הדומות זו אחר זו, האחת בשם רבי עקיבא והאחת בשם בן בג בג (סופה של דרשה בן בג בג. הנקטע בקטע הגניזה, אינו מוטל בספק עלפי המקבילה בבבלי). השוואת קטע הגניזה של סכוליון פ עם נוסח הכלאים של הסכוליון מלמדת שבאחרון חלה השמטה מחמת הדומות מן אפשטיין. סכוליון פ במקורו גורס את שתי הדרשות. נוסח הכלאים של אפשטיין. סכוליון פ במקורו גורס את שתי הדרשות. נוסח סכוליון פ כפי ששחזרנו מלמד אפוא שגם במדרש הגדול באו שתי הדרשות ברצף ממקורו הראשון – מכלילתא דרשב"י – ולא העורך סמכן זו לזו. נמצא הסכוליון למועד זה מטייע בשחזור נוסחה של מכלילתא דרשב"י.⁶⁰ ראוי לשים לב

57 מכלילתא דרשב"י בא, מהדורת אפשטיין-מלמד, עמ' 11; ראה גם מהדורת הופמן, עמ' 10.
 58 נשתבש ל'בן עזאי', ראה מהדורת אפשטיין-מלמד, שם, עמ' 11.
 59 בפירוש רבנו הלל לברייתא, ר"ג מדות. ראה: א' פריימאן, 'פירוש רבינו הלל על ברייתא דר' ישמעאל', בתוך: ספר הזכרון לשיא פותנטיקי, ורשה תרפ"ז, עמ' קעח.
 60 לתוספת בדידות נביא כאן את נוסח מכלילתא דרשב"י והבבלי מול סכוליון פ, כפי ששרד בנוסח הכלאים ובקטע הגניזה.

מכלילתא דרשב"י (מדה"ג)	נוסח הכלאים לסכוליון	קטע הגניזה מתוך סכוליון פ ומקבילות	בבלי פסחים
היה לכם בן עזאי אומר	ר' עקיבא אומר	ר' עקי אן	
שלא יצא וירעה בעד [ל...]	שלא יצא וירעה בעד [ל...]	מתן [ל...]	לא יצא וירעה בעד
ר' עקיבא אומר	[] במתני	היל תשמור להקריב לי בעד	היל תשמור להקריב לי בעד
	במתני	בן בג בג אומר	בן בג בג אומר
		מתין שם [ל...]	מתין שם [ל...]
		למכאן ואילן קטעו	למכאן ואילן קטעו
נאמרה כאן שמירה	[]	שנאמר תשמור להקריב לי במתני	שנאמר תשמור להקריב לי במתני

לב כי במכלילתא דרשב"י, הדרשה את הפסוק בס' שמות, אין אלא דרשה זו דברי ביקור התמיד הפסוק קודם שחיתתו. מוכן שאין בהדרשה בסכוליון לא הייתה הדרשה על מילות הפסוק של ס' במדבר. מכאן שהדרשה בסכוליון לא הייתה יכולה להישאב במלואה מהמכלילתא דרשב"י. היא תלויה במדרש רצוף על הפסוק בס' במדבר. מצד אחר, היה המדרש שלפני הסכוליון שונה בהריו הן מן הספרי במדבר הן מן הספרי וטא לפסוק זה. כל הדרשות התלויות במילות הפסוק מוחלפות בו, ושונה גם הדרשה האחרונה. אין היא נמסרת בסתם, כבספרי, אלא בשם בן בג בג, ונוספה עליה דרשה דומה בשם ר' עקיבא. לאותנטיות של תוספת זו ולאותנטיות של ייחוסה נמצא עד נאמן במכלילתא דרשב"י. אמור מעתה: בסכוליון פ צוטטה ברייתא מתוך מדרש הלכה אחר לסי' במדבר,⁶¹ ברייתא שמקורותיה אינה מוטלת בספק. לבד מחשיבותה של מסקנה זו להכרת ההלכה על ס' במדבר גדולה משמעותה לקביעת טיבו של סכוליון פ, לפחות בביאור דיין. לפני עורכו של סכוליון זה עמד מקור תנאי עלום אשר אבד מאתנו.

שתי הציטטות אשר נידונו כאן – הכתוב בס' מלכים ומדרש ההלכה – מגידות את שבחה של אכסניה שלהם, הסכוליון למגילת תענית, לשתי מהדורותיו. ואילו שני המצטטים, סכוליון א וסכוליון ב, הריהם בבחינת משיבי אבדה, אבדת מקרא ואבדת מדרש.

מכלילתא דרשב"י (מדה"ג)	נוסח הכלאים לסכוליון	קטע הגניזה מתוך סכוליון פ ומקבילות	בבלי פסחים
נאמרה להלן שמירה	ולחלן הוא אומר היה לכם למשמרת עד	לחלן הוא אומר היה לכם למשמרת	
מה שמירה שנאמרה כאן שידיו מבקשים [ל...]	מה לחלן מבקשין אותו איבעה ימים קודם לשחטתו	מה לחלן טען בקור ד' ימים קודם שחטתו	
אך שמירה האמורה כאן שידיו מבקשים.	אך כאן מבקשים אותו איבעה ימים קודם לשחטתו	אך כאן טען בקור ד' ימים קודם שחטתו.	

מכילתא דרשב"י = מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי, מהדורת י"א אפשטיין תצ"ז מלמד, ירושלים תשס"ז; מהדורת ד"ר הופמן, פרנקפורט תרס"ה.

ספרי במדבר, מהדורת ח"ש חורבין, לייפציג תרע"ז.

ספרי וזטא, מהדורת ח"ש חורבין, לייפציג תרע"ז.

פולן, המשלחת לנאוס = פולן האלכסנדרוני – כתבים בעריכת סי דניאלונטו, כך א. ירושלים תשמ"ז, המשלחת לנאוס (תרגום החוסף הערות א' כשו).

פלסר = ד' פלסר, 'מחצית השקל באונטולין ואלע כה מדבר יהודה', תרביץ, לא (תשכ"ב), עמ' 156–150.

Z. Frankel, 'Die Juden unter den ersten römischen Kaisern', *MGWJ*, 3 (1854), pp. 401–413, 439–450.

S. Zeitlin, *Megillat Taanit as a Source for Jewish Chronology and History in the Hellenistic and Roman Periods*, *Philadelphica* 1922 (= *JQR*, 9 [1918–1919], pp. 71–102; *JQR*, 10 [1919–1920], pp. 49–80).

P. Cassel, *Messianische Stellen des Alten Testaments*, II, Berlin 1885.
קרייס = קרייס *Griechische und Lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum*, Berlin 1989.

M. Schwab, 'La Meghillath Tuamith, ou "Anniversaires Historiques"', *Actes du Onzième Congrès International des Orientalistes*, Paris 1879, Paris 1898, pp. 199–259.

A. Schwarz, 'Die Schatzkammer des Tempels in Jerusalem', *MGWJ*, 63 (1919), pp. 230–237.

AOAT = *Alter Orient und Altes Testament*

GCS = *Die Griechischen Christlichen Schriftsteller*

HTR = *Harvard Theological Review*

HUCA = *Hebrew Union College Annual*

JQR = *Jewish Quarterly Review*

JSS = *Journal of Semitic Studies*

MGWJ = *Monatsschrift für die Geschichte und Wissenschaft des Judentums*

רשימת המהדורות והקיצורים הביבליוגרפיים

אורבך, בער' = א"א אורבך, ימי הבית השני ותקופת המשנה בעיני יצחק בער', דברי האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ג, ירושלים תשמ"ד, עמ' 82–59.

אורבך, הלכה = א"א אורבך, הלכה – מקורותיה והתפתחותה, תל-אביב 1996.
אלבק, 'מתלוקות' = ח' אלבק, 'למתלוקות הפרושים הצדוקים בעינינו המקוש וקשוט', תורה שבעל פה, ה (תשכ"ז), עמ' כד–לא.

J.M. Allegro, 'An Unpublished Fragment of Essene Halakha (4Q Ordinances)', *JSS*, 6 (1961), pp. 71–73.

E. and H. Eshel, '4Q471 Fragment 1 and *Ma'amadot* in the War Scroll', *JSS*, 6 (1961), pp. 71–73.
The Madrid Qumran Congress. II (Studies on the Texts of the Desert of Judah), XI, 2, Leiden-New York-Köln-Madrid 1992, pp. 611–620.

M. Brann, 'Entstehung und Werth der *Megillath Taanit*', *MGWJ*, 25 (1876), pp. 299–298.

M. Brann, 'Entstehung und Werth der *Megillath Taanit*', *MGWJ*, 25 (1876), pp. 299–298.
גייגר = א' גייגר, המקרא והרגומו בוקתם להתפתחותה הפנימית של היהדות (תרגום י"ל ברוך), ירושלים תשי"ט.

H. Grätz, *Geschichte der Juden*, III/2, Leipzig 1906.
גרץ = 1906⁵ Leipzig 1896.

G. Dalman, *Aramäische Dialektproben*, Leipzig 1896.
דלמן = 1896 Leipzig 1896.

J. Derenbourg, *Essai sur l'histoire et la géographie de la Palestine*, Paris 1867.
דרנבורג, היסטוריה = 1867 Paris 1867.

דרנבורג, משא = י' דרנבורג, משא א"י, תורגם ע"י מבש"ן, פטרבורג תרנ"ז.
הלוי, דורות הראשונים = י"א הלוי, דורות הראשונים, תל א. כרך ג, פרנקפורט תרס"ז; כרך ה, בתוך: מ' איערברך (עורך), ספר זכרון לרב י"א הלוי, תל-אביב תשכ"ד; כרך ה, פרנקפורט תרע"ח.

J. Hamburger, *Real Encyclopädie für Bibel und Talmud*, Suppl., Leipzig 1886.
המבורגר = 1886 Leipzig 1886.

H. Lichtenstein, 'Die Fastenrolle: Eine Untersuchung zur jüdisch-hellenistischen Geschichte', *HUCA*, 8–9 (1931–1932), pp. 257–351.
המפל = ע' המפל, 'מגילת הענית', חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של אוניברסיטת הל-אביב 1976.

L. Hartzfeld, *Geschichte des Volkes Israel*, I, Leipzig 1863.
הרצעלר = 1863 Leipzig 1863.

י"בין = ש' י"בין, מלחמת בר כוכבא, ירושלים 1957.
כהנא = א' כהנא, ספרות ההיסטוריה הישראלית מן מגילת הענית עד ר' משה בן מימון, א. ארשה תרפ"ב.

לוריא = ביצ לוריא, מגילת הענית, ירושלים תשכ"ד.
ליוור = י' ליוור, 'מחצית השקל במגילות כה מדבר יהודה', תרביץ, לא (תשכ"ב), עמ' 18–22.

H. Lichtenstein, 'Die Fastenrolle: Eine Untersuchung zur jüdisch-hellenistischen Geschichte', *HUCA*, 8–9 (1931–1932), pp. 257–351.
ליכטנשטיין = 1932 HUCA, 8–9 (1931–1932), pp. 257–351.

לנסחיו' = ג' נעם, 'לנסחיו של הסוליון למגילת הענית', תרביץ, טב (תשנ"ג), עמ' 55–99.
'מגילת הענית והסוליון' = ג' נעם, 'מגילת הענית והסוליון', טיבס, זמנס ומקורותיהם, בצירוף מהדורה ביקורתית, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור של האוניברסיטה העברית בירושלים תשנ"ז.

מגילת הענית, מהדורת ליכטנשטיין – ראה ליכטנשטיין.
מילר = J. Müller, 'Der Text der Fastenrolle', *MGWJ*, 24 (1875), pp. 43–48, 139–144.

מכילתא דרבי' = מכילתא דרבי ישמעאל, מהדורת ח"ש חורבין וי"א רבין, ירושלים תש"ל.